

Van-e kultusza Tóth József jellemzésnek?

Finálé, szájkosárral

Március 1-jén volt 125. éve, hogy nagyon fiatalon, 47 éves korában Pesten elhunyt Tóth József színész, Szentes szülője. Nevét utca örökíti, és színházat neveztek el róla. — De vajon van-e élő emlékezete?

Tóth Józsefnek, aki Petőfi Sándornál csak fél évvel volt fiatalabb, és ugyancsak iparos családból jött, Kiss Bálint református iskolájában tűnt ki a versmondáshoz és szónoklathoz való korai tehetsége. „Első évi oktatója”, a templomépítő egyházi író papnak szánta, apja jogásznak adta, de egy iskolai jutalomkönyv, Voltaire „Tancred”-ja már tizenévesen meghatározta sorsát — színész lesz! A Nemzeti Színházban kezdte: statisztát, vándortársulathoz szegődött, Miskolcon próbálkozott, majd 1847-re, mutatkozott be az akkor már tíz éve működő Nemzeti Színházhoz visszakérülve sikerrel debütált Don Jose, Moór Ferenc és Shylock szerepeiben... Ifjú nejevel, Kovács Mária színésznővel 1851-től kaptak szerződést, és 1854-től megörökölve Fancsy Lajos szerepkörét, divatos vezető színésszé lett Tóth József is.

Fancsy Lajos maga volt a megtestesült finomság, és elegancia, amit Tóth József kemény és szikár egyéniségéből teljesen hiányzott. Ő durva, nyers intrikumra termett, erős egyéniség volt, aki a Nemzeti színpadán Megyeri óta nem létezett (Nb: „A tintásüveg.”) Kívánta közönsége, felkapta az egyre profanizálódó korszak, mégse lett ripacs. Alig húsz éves pályafutása alatt közel háromszáz szerepben lépett föl, vagyis havonta majdnem kettő újat megtanult.

Nemcsak játszott, tanította is a

mesterséget. Londonban ő volt az első magyar színész, aki személyesen tanulmányozta az eredeti Shakespeare-játékokat, több drámáját lefordította, néhányat maga is próbálkozott. Három fia közül Imréről a Nemzeti Színház rendezője, majd direktora lett, az ő működése során lett Jakó Mihály szentesi divatszabó, színházzajongó mesteremberből a Nemzeti első öltöztető szabója — addig minden színész maga varratta a kosztümjét. Valamiféle „iparos” gyakorlatiasság terjedt el színházszertel a szentesi tóthok fellépése idején...

Tóth Józsefnek gondja volt sírfeliratára is. Imre fia megtalálta apja jegyzetei között, és a Kerepesi temető félbetört oszlopát formázó síremlékére fel is került: „Nézzétek! Álmodtátok.” Hitte az örök életet, tudta, hogy az is örök színészet. Volt ideje készülni a Nagy Fináléra, gégesorvadása — amolyan szakmai betegség — már fiatal korában gátolta. Hiába volt a teátrálisan vállalt „szájkosár” a poros utcákon, hiába az Adria sós tengeri levegője, az Alpok éteri lehe, a betegség 47 évesen legyűrte — (engednie kellett a negyvennyolc-

ból...).

Szüldőháza a Kurca partján 1885-ben állított a város emléktáblát. Filó Lajos 120 soros órával avatta azt — csak két szakaszt ide mutatoba!

„Ki hát szellemnek, szívnek fádadoztál:

A kort megérted, bármi a neved,
S a népműveltség vonalát emel-
vén

— Koldus? — Király! — tene-
ked tisztelet!
Részese vagy az új honfoglalás-
nak,

S míg honfi szív honért itt lán-
gal ég;

Méltó rá, hogy neved márvány-
ba véssék,
S hevíljön rajt a késő nemzedék.

...
S tudd meg hazám: ez új hon-
foglalásban

A színművészet egy nagy hata-
lom.

Tréfával, dallal, papírkoronával
Midőn magához annyit odavon,
Nem pusztá eszköz szórakozta-
tásra!

Szív művelődik, elme finomul,
Az idegenben honfi-lángot éb-
reszt,

És a nyelvet — szeretet — ön-
tudatlanul.”

Századik születésnapját, mivel nem esik szezonra, Szentesen az év legvégén, 1923. december 30-án ünnepelték, amikor a Petőfi Szálló színháztermét róla nevezték el Tóth József Színháznak. Koncz Antal, Szentes szobrásza úgy helyezte el a nagy színész portréját a karzat mellvédjén kívül, hogy az a nézőtérrel együtt „látsa”, mi történik a színpadon: Tóth József szelleme ott lebegett minden próbán és minden előadáson... De letették onnan.

Koncz László iparművész, a szobrász öccse bronzba öntette a hatalmas fejet, és Ybl-díjas építészünk, Novák István adta a nevét egy „tréfás” megoldáshoz: Tóth József feje most már külső térben, a színházterem főbejárata fölötti első emeleti erkély balluszterei között fülkészkébe került, mint valami szent, és onnan nézi a színházba betévedőket... Tudvalevő, a Petőfi Szállónak nem ez a szobor a fő problémája, de kétségtelen, hogy hiába néz le ránk a bronzfej, nyilvánvaló, hogy most is csak letéve van az első emelet járószintjére... Hiába magyarázkodik a díszes kapujától rég megfosztott színházi bejáró márványtáblája (egy újabb tábla!), ki-nek a feje az odakünn, a dolog extremitását csak növeli. Mire a szálloda épp százéves lesz, Tóth József épp 175. Ha még szálloda lesz, vagy csak épület, netán fürdő, ahogy nemrég felröppent egy hazai ötlet kapcsán (?), méltóbb helyére kerülhetne — be az előtérbe, vagy vissza a nézőtérre.

Tóth József színész évforduló-jára — még 1923-ban, a város jegyzője, Lakos István, ahogy verseit jegyezte „Lakos Nótárius” izmos versezzellett jött elő. De már ennek is több évtizede! Szentesen a Horváth Mihály Gimnáziumban „drámai tagozaton” a színművészet tisztelőinek rajai hagyják oda a város tehetségeivel, kibocsátó iskoláját. Talán fel-felnéznek a fülkébe zárt fejre!

RÓZSA GÁBOR

Andrassy Gabriella rajza

Baka István

Cvetajeva Jelabugában

Oroszthonban tud így csak sisteregni,
Végighúzza a doboz peremén,
S foszforos lángra gyulladni a Semmi-
Be görbülő, svédgyufaszál-Remény.

Csak itt, hol minden hajnal, alkony dráma;
S mint sűgőpéldány gyűrött lapjai,
Lepkéz a hó, és elfedik a Káma
Jegét Tatyána vallomásai.

Hókása, jég — lány hangjaink hazáját
Takarják, és a vég Jelabuga,
Hol jégvárban Jevgenyij múmiáját
Leli fel az archeológia.

De égnek itt a puskinsi szavak mind, —
Elfekettült az izzó déli Nap,
Mint krumpli, mint parázsból kell kikapni, —
S a héjára felhőkorom tapad.

Elfogadom az odavetett koncot,
Tál mosogatólé: szenteltvízem, —
Hurokká megkötöm a horizontot,
S föllendülök tehozód, Istenem!

Marina Cvetajeva, családját követve, fiával együtt 1939 nyarán tért vissza párizsi emigrációjából Moszkvába. De férje és Ariadna lánya néhány hónap múlva eltűnt a légerek poklában, őt pedig — a háború kezdetén — a „szovjet” frakkal együtt az Urálba evakuálták. Munkához, megélhetéshez nem jutott, még egy mosogatói állásra is hiába pályázott — végső elkeseredésében 1941. augusztus 31-én felakasztotta magát.

Dunai Tamás eclogára és szaxira

Ahogy lesz, úgy lesz

L azán átnyúlt a közönség első sora felett, s a fuldokló nézőnek kölcsön adta vízzel teli poharát. „Háttha ez használ!” — szúrta közbe, s folytatta előadóját. Mindez valahogy teljesen természetesnek tűnt. Dunai Tamás otthon érezte magát az IH-ban, mikor legutóbb ellátogatott

Szegedre az Olvasólámpa zenével című koronapódiumos produkcióval.

— Úgy tudom, nem először jár itt.

— Először? '68 és '72 közt Szegeden éltem, itt voltam egyetemista. A JATE-n végeztem magyar-francia szakon. Olyan csodálatos tanárim voltak, mint Ilia Mihály, Nagy Géza, Németh Jenő. De csoporttársaimra sem panaszkodhatok. Jó banda volt. Gyakran jártunk színi előadásokra s aztán rendre kifiguráztuk a koleszos bulikon a szereplők rémtetteit. Épp a IV. éves szigorlatokra készülünk, mikor eldöntöttem, megpróbálom a színművészetet. Az igazi változat Mensáros és a VII. ecloga.

— ?

— A sajtóban eddig már túl sok változat kelt szárnyra arról, hogyan lettem színész. A szegedieknek elárulom az igazat: abban az időben sokszor szavaltam Radnóti VII. eclogáját, s Mensáros László egyszer rákérdezett: miért nem megy ez a fiú színésznek? Hát a fiú elment, megpróbálta. Azóta is a pályán vagyok.

— Az egyetem hatása, hogy több francia szerző is szerepelt szegedi műsorán?

— Is. De leginkább azért választottam őket, mert 20 éve a kedvenceim. Mindig szívesen szavalok Appolinaire-, Éluard-verseket. A magyar költők közül pedig Tóth Árpád, Kosztolányi áll hozzám nagyon közel. Így aztán könnyű volt egy délután alatt kiválogatni, kiket hozok Szegedre. Műsoromat egyébként minden alkalommal az adott közönségre válogatom. Az itteniekkel azt hiszem sikerült közeli kapcsolatba kerülnöm, ezért merem magamnak megengedni a személyes, családossal kapcsolatos megjegyzéseket is — mondja, s visszagondolunk az előadásnak azon perceire, mikor a publikum a Dunai csemeték verseit hallgatta, s mikor a színész nővérének haláláról mesélt a Dátum nélküli reggel című vers kapcsán.

— Előadóját számos szaxon és dzsessz-szám szerepelt. Mikor került közelebbi kapcsolatba a muzsikával?

— Édesapám szinte valamennyi fúvóshangszeren játszott, könnyen ráragadt a zene iránti rajongás. Kissrác koromban az Ahogy lesz, úgy lesz volt a sláger. Azt énekeltem egész nap. Eláll, nagy fülekkel, rövid nadrágban, harmonikával a kezében igazán jól mutathattam.

Aztán később én is a fúvósok mellett voksoztam. Klarinéton és szaxin játszom. Ha látta az előadást, biztos észrevette, mennyire szeretek improvizálni. Ezért is maradtam a szaxonok mellett a dzsessznel. Ott bőven van rá mód, hogy kiéljem ilyenfajta szenvedélyeimet.

— Ha zene, akkor Madách Színház.

— Pontosan. Bár egy ideje szabadúszó vagyok, de a Madáchhoz nem maradtam hűtlen. A Macskákban, a Doktor Herzben és a Mária Evangéliumában játszom.

— Ha már a színházaknál tartunk, mely darabban lép még fel?

— A II. Edwardban van egy átöltözös szerepem. Ezt nagyon szeretem. A gyilkostól kezdve, a lükén át, a papot, szóval sokmindent eljátszhatok.

— A tanári pályának végképp búcsút intett?

— Erről szó sincs! Egy magán színiiskolában tanítok. Jelenleg épp egy Márai-darabon, a Vendégjáték Bolzanóban című művön dolgozunk. Ez mostanában elég felkapott. Kulka Jánossal, Kovács Adéllal egyszer már láthatta a közönség, sőt, Farkas Ferenc operát is írt belőle, s mi most a színpadi változatra készülünk. A gyerekek nagyon lelkesen készülnek erre a produkcióra. Nekem legalább akkora élmény lesz, mint nekik. Húsz évvel ezelőtti tanári tapasztalataimat szűröm át ezen az együttműködésen.

PETRUSÁN LÍVIA